

NO. I

1996

A D A L Y A

SUNA - İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & INAN KIRAÇ - RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA - İNAN KIRAÇ
AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLİĞİ

ANNUAL OF THE
SUNA & INAN KIRAÇ - RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

Bilim Kurulu / Advisory Board Prof. Dr. Fahri IŞIK
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Doç. Dr. Havva YILMAZ
Yayın Yönetim / Editör Kayhan DÖRTLÜK

Çeviriler / Translations Doğan Türker
T.M.P. Duggan
Margaret Payne

Yazışma adresi / Mailing address Kaleiçi Barbaros Mah. Kocatepe Sokak 25
ANTALYA-TÜRKİYE

ISSN 1301 - 2746

İÇİNDEKİLER

Refik DURU

- Burdur Bölgesi Neolitik Çağ Mimarlığı ve Anadolu'daki Çağdaşları Arasındaki Konumu
Hakkında 1

Fahri IŞIK

- Pamfilya ve Anadolu Gerçeği 23

Sencer ŞAHİN

- Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna 45

Esin OZANSOY

- Malatas'ın Khronographia'sında Iustinianos Dönemi Doğa Olayları 53

Nevzat ÇEVİK

- Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası 61

S. Yıldız ÖTÜKEN

- Likya Ortaçağ Araştırmaları ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı 73

Kenan BİLİCİ

- Alanya Kalesi Kazısından Çıkan Bir Duvar Çinisi 87

H. Örcün BARIŞTA

- Antalya'nın Bazı Evlerinden Çalık Köşeler 95

Muhammet GÜÇLÜ

- XIX. Yüzyılın Sonlarında Antalya'nın İdari ve Demografik Yapısı 105

Giray ERCENK

- Hangi Murat Paşa? 111

Musa SEYİRCİ - Ahmet TOPBAŞ

- Antalya Yöresi Motifli Yörük Mezartaşları 115

Semiha Yıldız ÖTÜKEN*

1. Likya Bölgesi’nde Ortaçağ Araştırmaları

Demre Aziz Nikolaos kazısının Likya’daki Ortaçağ araştırmaları arasındaki yerini tartışacağımız bu yazımıza günüümüze kadar bölgede yürütülen çalışmaları ve yayınları kısaca özetleyerek başlıyoruz¹.

Likya’daki Bizans dönemine ait iki anıt yapı - Demre Aziz Nikolaos ve Dereağzı kilisesi - 19. yy.’da C. Texier’in seyahatnamesi ile batı dünyasına tanıtılan ilk Ortaçağ eserleridir; her iki yapı 1908’de sanat tarihi yönünden H. Rott’un kitabında ilk kez değerlendirilmiştir².

1960’lardan itibaren bölgedeki hristiyan dönemi yapılarının genel makaleler çerçevesinde tanıttığını izleriz. R.M. Harrison Finike ve Kaş arasındaki 37 kilise ve Ala Kilise vadisindeki yapıları, H.G. Severin Alacadağ, O. Feld Myra, Andriake ve çevresindeki, P. Grossmann ve H.-G. Severin Andriake, Sura, Demre çayı, Kokburnu, Alacadağ ve Susuz Dağ’ındaki, U. Peschlow Likya’daki Orta Bizans dönemi yapılarını, C. Foss kıyı şeridineki yerleşmelerdeki dini ve askeri yapıları plan ve fotoğraflar eşliğinde yayınlamışlardır³. Tek bir eseri konu alan yayınlar sınırlıdır; Demre, Nikolaos kilisesinin mimarisi ve tarihçesi 1975’de İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü’nün Myra projesi kapsamında U. Peschlow, Kydna’daki bazilika ise J. - P. Adam tarafından incelenmiştir; kitap türünde monografik tek yayında J. Morganstern Dereağzı bazilikasını tanır⁴.

Likya bölgesi taş işçiliğiyle ilgili yayınların başında R.M. Harrison’ın Myra ve çevresindeki gezilerinde derlediği kısa not ve gözlemlerini içeren bir makale yer alır; onu J. Morganstern’ın Orta Bizans dönemi eserlerini tanıtan çalışması izler; Likya’da yürütülen araştırma projelerinde ve kazılarda çalışan bazı araştırmacılar tek bir yapının mimari plastik öğelerini yayınlamışlardır: mesela Xanthos’da Büyük bazilikanın Templon’u J.P. Sodini, Myra Nikolaos kilisesindeki in situ ve galeri ile ayladığı zengin koleksiyondan seçme eserler O. Feld ve aynı yapıdaki yeni örnekler restitüsyonları ile U. Peschlow, Limyra’da kabartmalı bir levha R. Jacobek ve Dereağzı buluntuları J. Morganstern tarafından değerlendirilmiştir⁵.

Bölgедe anıtsal resim sanatı örnekleri arasında en zengin veriler Demre Nikolaos kilisesindedir; O. Feld Myra Projesi çerçevesinde freskoların bir kısmını tanır; bu çalışmanın dışında Xanthos’taki ve

* Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi - ANKARA.

1 Likya bölgesinde ilgili geniş bibliyografi için bk. R. Jacobek, SympWien II 243 - 314.

2 C. Texier, Description de l’Asie Mineure III, (1849) 203 (Dereağzı) 205-208 (Nikolaos); H. Rott, Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien, (1908) 300-315 (Dereağzı), 324-341 (Nikolaos); ayrıca Likya Bölgesi eserleri için bk. 295-346.

3 R.M. Harrison, Churches and Chapels of Central Lycia, AnatSt 13, 1963, 117-151; a.y., The Ala Kilise Valley in Lycia 1972, TürkAD 25.2, 1981, 111-114; H.G. Severin, Bericht der Forschungen in Alacadağ 1974, TürkAD 23.2, 1976, 97-99; P. Grossmann H.G. Severin, Forschungen im südöstlichen Lykien 1977, TürkAD 25.2, 1981, 101-109; O. Feld, Die Kirchen von Myra und Umgebung, Myra 398-424; C. Foss, The Coast of Caria and Lycia in the middle age. A preliminary Report Activité Byzantine, Rapports des Missions effectuées en 1983, (1987) 212-255; U. Peschlow, Spuren des byzantinischen Mittelalters in Lykien, SympWien II 59-57.

4 U. Peschlow, Die Architektur der Nikolaoskirche in Myra, Myra 303-359; J.P. Adam, La basilique byzantine de Kydne de Lycie. Notes descriptives et restitutions, RA, 1977, 53-78; J. Morganstern, The Byzantine Church at Dereağzı and its Decoration, IstMitt Beih. 29 (1983).

5 R.M. Harrison, A note on architectural Sculpture in Centra Lycia, AnatSt 22, 1972, 187-197; J. Morganstern, Some new Middle Byzantine Sculpture from Lycia and its relatives, Gesta 25/1, 1986, 25-29; J.-P. Sodini, Une iconostase byzantine à Xanthos, SymIST 119-128; O. Field, die Innenausstattung der Nikolaos-Kirche in Myra, Myra 360-378; U. Peschlow, Materialien zur Kirche des H. Nikolaos in Myra im Mittelalter, IstMitt 40, 1990, 216-240; R. Jacobek, Eine reliefierte Schrankenplatte aus Limyra, SympWien II 197-200; J. Morganstern, “The Settlement at Dereağzı and other Material remains in its Vicinity from Antiquity to the Middle Ages”, Ist Forsch 40 (1993) 79-86 The early Christian and Byzantine Sculpture.

Karacaören adasındaki freskolarla ilgili iki kısa makale mevcuttur⁶.

Likya bölgesindeki askeri yapılar arasında iki kale ayrıntılı bir şekilde yayınlanmıştır: J. Morganstern Dereağzı yerleşmesiyle ilgili kitabında W.W. Wurster ile birlikte kalenin geniş bir analizini sunar; U. Peschlow Myra kalesinin Ortaçağ ve öncesi dönemlerini değerlendirdir⁷.

Kentlerle ilgili yaynlarda genelinde Antik ve Roma dönemi incelenmiştir; Ortaçağ dokusunu, sivil, askeri ve dini yapıları ön plana çıkan çalışmaların en güzel örneği F. Kolb'un başkanlığında Kyaneai'da yürütülen surveyelerle ilgili B. Kupke ve M. Miller'in yayınlarıdır⁸.

Likya'nın Ortaçağ tarihi coğrafyası W. Tomaschek'in tüm Anadolu'yu içeren kitabında özetiştir; 1975'deki tipkibası ile günümüzde de değerini koruyan bu yayım dışında konuya ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır⁹. F.M. Harrison Likya'nın dağılık bölgesindeki yüzey araştırmaları sonucunda 5. - 6. yy.'daki kentleri, F. Abrahamse hagiografik kaynaklardan 500-900 yılları arasındaki, C. Foss Aziz Nikolaos Sion'un yaşam öyküsünde zikredilen kentleri, H. Blum ise aynı kaynağı ışığında Likya bölgesi merkezindeki nüfus yoğunluğunu ve kiliselerin organizasyonunu incelemiştir¹⁰. Likya'nın 10.yy. sonrası tarihi coğrafyası ve tarihi ise genelinde karanlık kalmaktadır.

Bölgelerin Ortaçağ tarihçesiyle ilgili genel kapsamında bilimsel bir yayın yoktur; C. Foss'un makalelerinde bu geniş tarihi sürecin sınırlandığını ve bazı bilgilerin kaynak belirtilmeden sunulduğunu görmekteyiz¹¹.

Bölgelerde yürütülen surveyeler - Kyaneai örneği dışında - genelinde Antik çağları ve Roma dönemini aydınlatmaya yönelik olup Bizans yapıları plan, fotoğraf ve kısa bilgilerle belgelenmektedir. Yalnızca iki yüzey araştırmasında - P. Grossmann'in Ala Kilise'deki ve S. Tsuji ile K. Asano'nun Ölüdeniz'deki çalışmalarında - doğrudan Bizans dönemi ele alınır¹².

Arykanda, Patara veya Limyra antik kent kazılarında Ortaçağ dönemine ait dini yapıların da dikkate alındığını, ancak ilgili yaynlarda kısa tanımlar ve çizimlerle yetinildiğini izleyebiliriz. Örnek olarak C. Bayburtluoğlu'nun Arykanda'daki Mabet bazilikası, F. Işık'in Patara'daki Kent ve Büyük kiliseyle ilgili yayınlarını verebiliriz¹³.

Limyra'daki Piskoposluk bazilikası U. Peschlow, Kale tepesindeki kilise R. Jacobek ve Ptolemaion yakınındaki kilise ise A. Pülz tarafından değerlendirilmiş, bunun yanısıra Bizans mimari plastik öğeleri

6 O. Feld, age., not 5 378-394; C. Jolivet-Levy, "Peintures byzantines inédites à Xanthos (Lycie)", *JbOByz* 32-5, 1982, 73-84; K. Asano, "Stylistic Observation of the Fresco Paintings of the Tomb on Karacaören Island", *Bulletin of Aichi Uni. of Education* XL, 1992, 155 vd.

7 Morganstern, age., not 5; J. Morganstern -W.W. Wurster, *The Fort* 27-64; U. Peschlow, *Die Burg von Myra*, *Festschr. Borchhardt* 209-226.

8 F. Kolb, v.d., *Kyaneai* 1989, *IstMitt* 41 (1991) 187-264, B. Kupke, *Archaeologische Forschungen im Stadtgebiet von Kyaneai* 204-218, M. Miller, *Die Besiedlung des Umlandes von Kyaneai*, 219-242. Ayrıca bk. M. Metzger, "Fouilles du Letoon de Xanthos (1962-65)", *RA* 1966, 101-112.

9 W. Tomaschek, *Zur historischen Topographie von Kleinasiens im Mittelalter*, *SBWien* 124.8, (1891) (Tipkibası Osnabrück 1975) bil. 43-53. Ksl. B. Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykiyen im Spätmittelalter*, Abh.f.d. Kunde des Morgenlandes 35.1 (1964) 71.

10 R.M. Harrison, *Upland Settlements in Early Medieval Lycia*, *Symp* Ist 109 -118; D. Z. de F. Abrahamse, *Hagiographical Sources for Byzantine Cities 500 -900 A.D.*, Phil. Diss. Univ. of Michigan, Ann Arbor (1967); C. Foss, "Cities and Villages of Lycia in the Life of Holy Zion", *GOR* 36, 1991, 303-339; H. Blum, "Demographie und Kirchenorganisation im Zentral-Lykien: Bemerkungen zur Vita Nicolai Sionitae", *Lykia* I, 1994, 52-67.

11 C. Foss, *Lycia in History*; Morganstern age. not 4, 5-25; a.y., "The Lycian Coast in the Byzantine Age", *DOP* 48, 1994. 1-52.

12 Kyaneai için bk. not 8. P. Grossmann, "Eine Surveyaufnahme der Kirche von Ala Kilise", *X.AST*, 1993, 1-5; S. Tsuji, *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area. The First Preliminary Report*, *Memoirs of the Faculty of Letters* Osaka University (1995). 13 C. Bayburtluoğlu, V. KST II , 1984, 175-179; a.y., VIII. KST II, 1987, 93-99; F. Işık, XII. KST II, 1991; A. Uluçam, "Büyük Kilise", 37-38; H. Yurtaş - S. Çevik, "Liman Bazilikası ve Kiliyesi", XIII. KST, 1992, 240-242; G. Koch - M. Kunze - A. Effenberger, "Bizans Çağında Araştırmaları", XV. KST II, 1995, 281-282; A. Effenberger - M. Kunze, "Kent Bazilikası", XVI. KST II, 1995, 257-258; A. Effenberger, "Arbeiten an der Grossen Kirche", XVII.KST II, 1996, 170-171 ve K. Kunze, "Sogenannte Stadtkirche in Patara", 167-170.

ve seramik araştırmalarına da yaynlarda kısa da olsa değinilmiştir¹⁴. Mimari verilerle birlikte taş eserler, cam, seramik, maden ve diğer küçük buluntularla ilgili özel değerlendirmeler bölgedeki tek Ortaçağ kazısı olan Demre Aziz Nikolaos Kilisesi yaynlarında yer alır¹⁵.

2. Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarındaki Yeri

Likya'da sürdürülen Ortaçağ içerikli bu kazı, hiç şüphesiz 5.yy.'dan 14.yy. sonuna kadar metropolis olan Myra'nın ve dolayısıyla bölgenin tarihine ışık tutacaktır. Kilise ile ilgili veriler esas alınarak kentin 11. - 15.yy. arası tarihçesi U. Peschlow, 16. - 20. yy.'lara ait bazı belgeler ise tarafımızdan yayınlanmıştır¹⁶. Kazıda ortaya çıkan mimari veriler ve küçük buluntular 5. - 19.yy. lar arasına ait olup kilisenin yapı dönemlerini ve kentin tarihçesini aydınlatacaktır (bk.Bölüm 4).

Myra kentinin Likya'nın metropolisı - başkenti seçilişinin nedenleri arasında Ortodoks hristiyanların en ünlü Azizi Nikolaos'un burada yaşayıp ömesi ve gömülmesini gösterebiliriz. Bugünkü kilisenin içinde veya yakınında yer alan Nikolaos'un mezarı 6.yy. in başlarından itibaren kutsal bir kült merkezine dönüşmüştür, yüzyıllar boyunca batıdan ve doğudan gelen hacilarca ziyaret edilmiştir¹⁷. Ortaçağda hastaların şifa bulmak amacıyla adaklar ve hediyeler sundukları bu dini kuruluşun 11.yy.da manastır işlevini de taşıdığı bilinmektedir¹⁸. Anadolu'nun önemli hac merkezlerinden Efes Ioannes Basilikası'ndaki mezar toprağı gibi, Myra'daki Azizin röliklerine de gen Mür yağıının da şifa veren kutsal gücü 9.yy. dan itibaren kaynaklarda zikredilmektedir¹⁹.

19. yy. dan itibaren yabancı seyyahların ve araştırmacıların ilgisini çeken yapının Ortaçağ Mimarisi gelişimindeki yeri önemlidir²⁰. Kilise Anadolu'da 7. - 9. yy. larda büyük değişimlerle yeniden yorumlanan kubbeli bazilika tipinin en iyi muhafaza edilmiş örneğidir; aynı tipteki Ankara Klemens, Efes Ioannes, İznik Koimesis ve Yenişehir kapı yakını kiliseleri bugün temellere kadar yıkılmış; Dereagzı ise büyük çapta harap olmuştur. Bazilika Akdeniz bölgesi Ortaçağ mimarisinin bir temsilcisidir; mimari plastik öğeleri, opus sectile dösemeleri ve freskolarıyla başkent etkilerini, yörenin sanat gelişimini, ayrıca Akdeniz çanağındaki diğer sanat merkezlerinin, bilhassa Suriye ve Filistin'in etkilerini yansıtır (bk. Bölüm 3-4).

Myra'nın limanı Andriake başkent, Yakindoğu ve Avrupa ülkeleriyle, ayrıca Mısır'la bağlantıları olan önemli bir ticaret merkezidir. Deniz yolu ile Kudüs'e giden hacları taşıyan gemilerin Andriake'ye

14 Piskoposluk baz. için bk. U. Peschlow, "Die Bischofskirche in Limyra", Xe CIAC II, Thessaloniki 1984, 409-421; a.y. "Zur Grabung in der Bischofskirche", XVII. KST II, 1996, 141-142. Kale Tepesi Kilisesi için bk. R. Jacobek, "Bericht über die Grabungsarbeiten an einer fruhbyzantinischen Kirche in Limyra (Lykien)", JbOByz 3, 1987, 329-333; a.y. "Die Arbeiten an der Kirche am 'Burgberg'", X.KST II, 1989, 149-151; a.y. XI. KST II, 1990, 191-193.

15 S.Y. Ötüken, VIII.AST, 1990, 179-192; a.y. XIII.KST I, 1992, 291-303; a.y. XV.KST II, 1994, 475-486 Küçük buluntular 478-483 (S. Alpaslan - M. Acara - Y. Oleay - N. Çoragan - A. Güngören); a.y. XVI.KST II, 1995, 115-123 Küçük buluntular 365-371 (a.y.); Ötüken XVII.KST II, 1996, 357-387 Küçük buluntular 377-383: Taş ve mermer (S. Alpaslan - N. Çoragan), Cam (Y. Oleay), Seramik (M. Acara), Freskolar (N. Çoragan). Ayrıca bk. Ötüken, Denre'deki çalışmalarla ele geçen küçük buluntular, 1992 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, 1993, 102-117; a.y. "Myra- Aziz Nikolaos Kilisesi kazısı (1989-93)", Lykia I, 1994, 115-123); a.y. Festschr. Borchhardt II, "Ergebnisse der Grabungen in der Kirche des Hl. Nikolaos in Myra", 227-238.

16 Peschlow, age., not 4 209-211; Ötüken age., not 15; a.y., Lykia I, 1994, 117-118.

17 Azizin yaşamı ve kültü için bk. G. Anrich, Hagios Nikolaos. Der hl. Nikolaos in der Griechischen Kirche. Texte und Untersuchungen. c.I- II, 1913-1917. Ayrıca bk. N. Sevcenko, The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art (1983) bil. 18-20.

18 Nikolaos kilisesine şifa bulmak amacıyla gelen haciların arasında İmparator IV. Mikael'in kardeşi Ioannes Orphonotrophos'u (öл.1043) zikredebiliriz; kşl. Ötüken, age., not 15, 1992, bil. 294 not 9.

19 Mür kültü için bk. Anrich II 516. Vita per Michaelem'de (814-42) ilk kez Nikolaos'un röliklerinden sızan yağıñ mucizeleri anlatılır.

20 Yapı bilimsel nitelikteki Bizans sanatı genel el kitaplarında tanıtılır; bk. R. Krautheimer, Early Christian and Byzantine Architecture, (1975) 302-307; C. Mango, Byzantinische Architektur (1975) 165,172.

uğramaları Myra'daki kutsal mezarın ziyaretçilerinin artmasını sağlamıştır²¹. Bu liman sayesinde Akdeniz çanağındaki önemli merkezlerle kültürel ve ticari ilişkilerini yüzyıllar boyunca sürdürden Myra'da gerçekleştirdiğimiz kazıda İtalya, Fransa, Mısır, Suriye, Kıbrıs, Korint veya İstanbul kökenli eserlerin bulunması bu nedenlerle bir tesadüf değildir.

6.yy., 8.yy. ve 11.yy'lara tarihendirilen üç ana yapı dönemi tesbit edilen kilise 18. - 19. yy'larda onarılmış, yeni eklerle genişletilmiş ve 20. yy. başlarına kadar kullanılmıştır²². Büylesine geniş bir tarihi süreci izleyebildiğimiz bir yapıda gerçekleştirilen kazı, küçük buluntuları ve mimari verileri ile değişik dönemleri aydınlatabilme niteliğine sahiptir.

3. Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı

1975 yılından beri anıtsal yapı müzesi olarak hizmet veren kilisenin kazısı 1989 yılında Antalya Arkeoloji Müzesi tarafından bilimsel başkanlığımızda başlatılmış, 1992 yılında Kültür Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi işbirliğinde arkeolojik kazılar kapsamına alınmıştır. Ön planda kilisenin korunmasını amaçlayan bu kazının raporlarında ayrıntılı bilgiler sunulduğundan bu çalışmamızda sonuçlar üzerinde duracağız.

19. yy. başında yayınlanan bir planda antik kentin tiyatro ve kaya mezarlari gibi kalenin bulunduğu tepenin yamacında yer alan eserler dışında toprak altında kaldığı anlaşılır²³. C. Texier'in 1839 tarihli kitabında yayınlanan kesitte kilisenin bu doğal afetten nasibini aldığı ve galeri hizasına - yaklaşık 6 m.'ye - kadar alüvyon tabakasıyla kaplandığı görülür²⁴. Bilinmeyen bir tarihte bölgenin jeomorfolojik değişimiyle izah edilen afette kıyı şeridi genişlemiş ve Myros çayı taşmıştır. 1858-68 yıllarında Rus Çarı I. Nikolaos döneminde başlatılan onarım ve yenileme çalışmasında kilise galeri hizasından itibaren kısmen, örtü sistemi ve dış narteksi ise tümüyle yenilenmiştir²⁵.

Demre'deki kazıda günümüz seviyesinden yaklaşık 5.75 - 6 m. derinliğe inilerek Ortaçağ koduna erişilmektedir. En alttaki ana toprak (0.00 - 0.30 / 40 m.); üstünü kapatan alüvyon (0.40 - 4.50 m.) ve afet sonrası yaşam tabakalarının (4.50 - 5.75 / 6.00) stratigrafisi hiç bozulmamıştır. Ortaya çıkarılan yapılar ve ana topraktaki küçük buluntular Ortaçağ'dan günümüze kadar el değiğmeden gelebilmiştir. Stratigrafinin bu özelliği Demre kazısında güvenilir sonuçlara ulaşılmasını sağlar.

Tümü ile ayakta duran bir kilisenin yanında gerçekleşen kazıda topraktan çıkan buluntuların in situ veriler eşliğinde değerlendirilmesi de tarihendlirmelerin doğruluk oranını müsbet bir şekilde etkiler.

4. Kazı Sonuçları ve Ana Yapı Dönemleri

1989'dan beri sürdürülən kazıda kilisenin kuzeydoğu köşe mekanına bir kapı ile açılan 27.55 m. uzunluğundaki ek yapı dizisi ortaya çıkarılmıştır (Çiz.1). Likya'daki karşılaşmalarımız sonucunda Myra ve çevresinde, bilhassa Andriake'deki ek yapılar bu geleneğin yörenye yabancı olmadığını göstermiştir; ancak Myra örneği boyutları ve mimari özellikleri itibarıyle üniktir²⁶ (Res.1). Kilisenin litorji açısından önem taşıyan kuzeydoğu köşe mekanına açılan kubbeli ek yapı, plan tipi açısından Efes Ioannes veya Likya bölgesinde Asarönü, Karabel ve Gemiler adasındaki mezar yapılarına benzemektedir²⁷. Çeşitli

21 Andriake için bk. Foss age., 1994 not 11, 24-26.

22 Yapı dönemleri için bk. Peschlow, age., not 5, 241-348; 3.yapı dönemi ile ilgili yeni değerlendirmeler için bk. a.y. not 4, 253.

23 W.R. Lethaby, Myra and Lycian Sculpture, Antiquities of Ionia V, (1915) 17.

24 Kşl. Texier, age., not 2.

25 Kşl. Ötüken, age., not 16.

26 Likya'daki ve beşkentteki örnekler için bk. Ötüken, age., not 15, Lykia 1994, 120-121; a.y. age. not 15; a.y., Festschr. Borchhardt 231 - 233, Ciz.1 (1994 Kazı planı).

27 Kubbeli ek yapı için bk. Ötüken, age., not 15 (XVII.KST) 377; Efes için bk. F. Miltner, Ephesus. Stadt der Artemis und des Johannes, (1958) 90; Asarönü için bk. E. Petersen - F. von Luschan, Reisen im sudwestlichen Kleinasien II, Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrratis, (1889) Res.109-110. Karabel için bk. Harrison, age., 1963, not 2, 131-135 Res.11; Gemiler III için bk. Tsuji, age., not 12, Plan 6.

yayınlarımızda da belirttiğimiz gibi Kuzey Mezopotamya'daki Erken Hıristiyan bazilikalarında kuzeydoğu veya güneydoğu köşe odaları çoğu kez martirion olarak değerlendirilmiştir; Myra'daki kuzeydoğu köşe odasının veya ek yapının aynı işlevi taşıması mümkündür²⁸. Kilisenin kuzeyini sınırlayan arkadın kuzeydoğu bölümünde ortaya çıkan zengin cephe bezemeleri yapının önemini vurgulamaktadır (Res. 2-3).

1995 yılında kilisenin kuzeyindeki arkada paralel, kuzey - güney doğrultusunda uzanan yapının kazısına başlanmış ve üst kat odalarının güney kısımları zemin döşemelerine kadar açılmıştır (Res.4). İki katlı yapının malzeme ve tekniğiyle ilgili ilk değerlendirmeler sonucunda 1.yapı dönemine ait olduğu ve mimari verileri açısından sivil amaçlı kullanıldığı anlaşılmıştır. Bizans mimarisi gelişiminde Anadolu ve Anadolu dışı örnekler incelendiğinde, yapının 6.yy. yazılı kaynaklarında adı geçen Myra Episkopeion'u (Piskoposluk İkametgahı) olduğunu düşünebiliriz²⁹.

1. Yapı Dönemi

Yapı dönemlerini değerlendiren tek araştırmacı U. Peschlow ilk yapıyı arkeolojik verilere ve malzeme teknüğine göre 6.yy. a tarih lendirmektedir; Peschlow'a göre 529 yılındaki bir zelzelede harap olan Myra kenti Iustinianos'un katkılarıyla yeniden yapılmış ve kilise de muhtemelen bu tarihte inşa edilmiştir. Ancak olayı aktaran Bizans kaynağının yalnızca kentteki tahribattan sözettiği dikkatimizi çeker³⁰.

Kazıda ana toprakta ortaya çıkan 10602 seramik parçasından 607'si geç Roma-Erken Hıristiyan dönemine aittir. Bunlar arasından kandiller, terra sigillatalar ve kırmızı astarlı seramikler 1.yapının tarih lendirilmesinde önem taşır³¹. Kandillerin ortak özellikleri basık yuvarlak gövde, küçük monolit kulp, 2.8 - 3.5 cm. çapındaki disk, halka kaide ve ten rengi hamurlarıdır; gövdeleri inci, balıksırtı, kıvrık asma dalları, diskleri daire, rozet ve hayvan motifleriyle bezeli kandilleri, Hayes'in "Anadolu tipi" ndeki benzerleri yardımıyla 6.yy.a tarih lendirebiliriz. Genelinde "Kıbrıs tipindeki" kırmızı astarlı seramiklerimiz Xanthos, Anamur, Kıbrıs, Nessana, Apollonia, Shavei Zion ve İskenderiye'deki paralelleri eşliğinde 6.-7.yy.lar arasında tarih lendirilir.

Taş ve mermer buluntularımızdan Erken Hıristiyan dönemi içinde değerlendirdiğimiz birçok liturjik öğe başkent etkisini yansıtır; bunların arasında soffit motifli templon payeleri, ajour teknüğinde akanthus yaprakları ile bezeli paye ve levhalar, kıvrık asma dalları ve üzüm salkımı motifi ile Saracha buluntularını hatırlatan levha ve çok sayıda delikli geometrik motifli templon levhası dikkati çeker³². Mimari plastik öğelerden komposit, korinth (Res.5) ve dilli başlıklar, attika ve yarı işli tipteki kaideler ve kare açıklıklı pencere şebekeleri (Res.6) ilk yapıya ait önemli buluntulandır³³.

İlk yapının çok zengin bir şekilde döşenmiş olduğunu değişik renklerdeki taş ve mermer kaplama ve kakma levha buluntuları, ayrıca cam ve doğal renkli taşlardan yapılmış mozaikler göstermektedir. Genelinde kazı buluntuları ilk kilisenin 6. yy.'ın 1. yarısında inşa edildiği tezini doğrulamaktadır.

28 Suriye'deki örnekler için kıl. Ötüken, age., not 26.

29 Piskoposluk ikametgâhları için bk. D.I. Pallas, "Episkopeion" mad. RBK II(1971) 335-371; W. Müller-Weiner, "Bischofsresidenzen des 4.-7. Jhs. im östlichen Mittelmeer-Raum", XI. CIAC 1986 (4989) 651-709. Myra'daki Episkopeion için bk. I.- N. Sevcenko, The Life of St. Nicholas of Sion, Brookline (1984) 68, 101.

30 Bk. Peschlow, age., not 5, 345, 247; a.y. not 4, 212. İlgili kaynak için bk. Malatas (ed. Dindorf) XVII, 448, 17-19.

31 Kırmızı astarlı seramik ve Anadolu tipi kandil buluntuları için bk. Ötüken, age., not 15 (XV.KST) 577, (XVI.KST) 365, (XVII.KST) 384.

32 1989-95 kazalarında bulunan liturjik taş öğeler için bk. S.Alpaslan, Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazalarında bulunan dini işlevli mimari plastik öğeler, (H.Ü. yayınlanmamış Dr. tezi 1996), Başkent etkileri ve yöre özellikleri için bk. Alpaslan - Çoragan age., not 15, 1994, 479-480.

33 Süntün başlıklar için bk. Ötüken, age., not 15, 1993, 105, lev.II.1; a.y. (XVII.KST) 377, res.3; attika kaide için bk. a.y. age. (XVI.KST) 362; pencere şebekeleri için bk. Alpaslan - Çoragan, age., 367.

2. Yapı Dönemi (Res. 7-8)

Bilinmeyen bir nedenle yıkılan ilk bazilika Peschlow'a göre 8.yy. da kubbeli bazilika tipinde yenilenmiştir³⁴. Bu inşa döneminin daha iyi aydınlatılması kazının sonuçlarıyla mümkün olacaktır. Nitekim yaynlarda bugüne kadar yanlış üç plastik öge bu döneme tarihlenirken kazıda ortaya çıkan bazı örnekler başkentin 9.yy. üslubunu yansıtması açısından dikkati çeker³⁵. Seramik buluntularımızdan kick-up kaideli testiler 7-10. yy.a ve yuvarlak gövdeli kulplu amphora örnekleri 10.yy. a tarihendirilir³⁶.

Anadolu'daki örnekler arasında iyi muhafaza edildiğinden ayrı bir değer taşıyan kilisenin opus sectile yer dösemeleri yaynlarda genelinde 11.yy. a tarihlenir³⁷. Ancak kazıda bulunan harçlı opus sectileler bu tarihendirmenin sorunlu olduğunu ortaya çıkarmıştır (Res.7); opus sectilelerin harcı kubbeli bazilikanın kine eşittir³⁸. Kilisenin 11.yy. a tarihlenen 3. gd. şapelinin bu dösemeleri kısmen kapattığı da dikkate alındığında dösemelerin kubbeli bazilika döneminde yapıldığı kesinleşir³⁹.

Başkent ve Anadolu'da yer alan Bizans opus sectilelerilarındaki bilgilerimiz sınırlıdır; kesin tarihendirilebilen eserler arasında en erken örnekler Antakya'dadır (5.-6.yy.)⁴⁰. Likya bölgesinde ise Xanthos'taki Büyük bazilikanın opus sectileleri J.P. Sodini'nin son araştırmalarına göre 6.yy.a tarihlenir⁴¹. Myra kazısında bulunan opus sectile parçaları (Res.8), ayrıca bunların yapımında kullanılan antik sütunlar ve renkli çakıllar burada yerel ustaların çalıştığını belgeler.

Myra'daki kilisenin 2. yapısını değerlendirirken başkentte Aziz Nikolaos kültürünün 9. yy. dan itibaren önem kazandığı dikkatimizi çeker. Bu yüzyılda Aziz'in yaşam öyküsü yeniden kaleme alınmış, adına kiliseler inşa edilmiş; bunların en önemlisi hiç şüphesiz I. Basileios'un (867-886) yaptırdığı Nea Kilisesi'dir. Aynı İmparator Ayasofya'daki Nikolaos mozaığının ve apsisin kd. sundaki Nikolaos şapelinin banisidir; İmparator Azizin röliklerinin başkente getirilmesini de istemiştir⁴². Bu röliklere deððiginde kutsallaþan ve şifa verdiği inanılan Mür yaðı da ilk kez 9.yy. kaynaklarında zikredilir⁴³.

Baþkentteki mimari faaliyetlerde dikkat çeken bir unsur Basileos'un birçok yapıyı mozaik ve opus sectile dösemelerle zengin bir şekilde donatmasıdır⁴⁴. Yukarıda kısaca özetediðimiz veriler Myra'daki kilisenin 9.yy. da muhtemelen imparatorun himayesinde yenilenip dekor edildiðini düşündürmektedir.

34 Peschlow, age., not 5, 347'de 2.yapayı 8.yy.a tarihlemektedir; ancak inşaatın 9.yy. başlarında (808 sonrası) olabileceği de belirtilir.

35 Peschlow, age., not 4, 219-220 (no, 29.44.24). Kazıda ortaya çıkan yuvarlak nişin teknik ve üslûbu başkentteki 9.yy. örneklerine benzemekte; bununla karşılaşabileceğimiz yayaklı templon başlıkları ise 11.yy.a tarihendirilmektedir; ksl. Alpaslan, age., not 15 (XVII.KST) 379, not 12.

36 Acara, age., not 15 (XVII.KST) 381(testi) (XVI.KST) 369 (amphora).

37 Tarihlemeler için bk. Y. Demiriz, TürkAD 15, 1968, 13-24; Feld, age., not 397; Peschlow, age., not 214.

38 Ötüken, age., not 15 (XVI.KST) 366-367.

39 Peschlow, age., not 5, 349 not 201'de yer dösemelerinin kubbeli bazilika dönemine ait olabileceğini belirtir; ancak son yillarda age., not 4, 253'de 1034 yılını terminus ante quem olarak se Þer.

40 Genel bir yayın için bk. U. Peschlow, Zum Byzantinischen Opus-sectile Boden, Festschr. K. Bittel (1983) 435-448.

41 Bu bilgi, J.- P. Sodini'nin Osaka Üniversitesi 50.Kuruluþ Yılında Nara'da düzenlenen Sempozyumdaki konferansından (9.3.1996) alınmıştır.

42 Sevcenko, age., not 17 bil. 20-21.

43 Mür yaðı için bk. not 19.

44 II. Basileios İstanbul'da yaptırdığı belirtilen opus sectile dösemeler için ksl. Peschlow, age., not 40, 442. Hebdomon Ioannes Prodromos Kilisesi; C. Mango, The Art of the Byzantine Empire, (1972) 181, 194-197. Nea Ekklesia; S. Eyice, Büyük Saray, Sanat Tarihi Araştırma Dergisi 3, 1988, 7 Büyük Saray Khalke; A. Fralow, Deux eglises byzantines EtByz 3 (1945) 56- 58 Büyük Saray Kainourgion; J. Ebersolt - A. Thiers, les Eglises de Constantinople, Paris 1913 9-10 İstanbul H. Sophia.

3. Yapı Dönemi (Res. 9-10)

Ana topraktaki mimari plastik, seramik, cam ve maden buluntular homojen bir bütünlük gösterir; seramik ve camların çoğunluğu kilisenin 3.dönemi ve sonrasına, yani 11.yy. ortası ve 13.yy. arasına aittir.

Sırılı ve sırsız seramiklerin hamurları kırmızı tonlarındadır; sırılı genelinde, geometrik bitkisel ve ender olarak hayvan motifleri ile bezenmiştir; bezeme teknikleri sgraffito, slip, şanlev ve sıraltı boyamadır⁴⁵. Tespit edilen 186 kaptan 17'si tümlenmiştir. Üçayak buluntuları ve hamur özellikleri Myra kentinde zengin bir imalat olduğunu belgeler. İthal seramikler arasında çoğunluğu 11.-13.yy. arasında ait İstanbul kökenli örnekler alır: bunlar beyaz hamurlu yeşil sırılıar, sgraffito tekniğinde Arapça taklidi yazılarla bezeliler (Res.9) veya ince sgraffito tekniğinde kaliteli seramiklerdir; Lüster tekniğindeki parçalar İran kökenli 12.-13.yy. eserleridir⁴⁶. Sırsız kullanım seramikleri küp, testi, pişirme kabı, kase vd. kap türlerini içerir; bunlar arasında ağızdan çekik yassı kulplu amphoralar 11.-12. yy. s. tarihendirilir⁴⁷.

Ana toprakta ortaya çıkan 2553 cam parçası arasında kenarı katlı pencere camları, gövdeleri S kıvrımlı çubuklu kandiller, kulpları değişik renkli asma kandiller en yoğun türlerdir (Res.10)⁴⁸. Kandillerin yakın benzerleri Fustat, Hama ve Sarışhane'deki 12.yy. örnekleridir. İthal malı olarak nitelendirebileceğimiz boynu boğumlu yuvarlak gövdeli şişeler Korinth kökenlidir ve Serçelimanı ve Limyra'da örnekleri bulunan bu eserleri 11.-12. yy. lara tarihendirilebiliriz⁴⁹.

Kiliseye ait yayınlanan mimari plastik öğelerin büyük çoğunluğu 11.-12. yy. lar arasında tarihlenir; ancak 8. / 9. yy. plastik öğeleri yeterince değerlendirilmemişinden bu eserleri kazı sonuçları eşliğinde yeniden incelemek gerekecektir⁵⁰. 3. döneme tarihlediğimiz buluntularımızda motif repertuarında devamlılık, teknik ve kalitede ise basitleşme izlenir; bu dönemi en iyi yansitan örnekler haçlı templon levhası, geçmeli dairelerle bezeli artırıv ve başlıktır⁵¹.

Ana topraktaki Bizans dönemi sikke buluntularımızın en eskisi 1042-50 yıllarına tarihendirdiğimiz IX. Konstantin Monomakos ve Zoe dönemine ait bronz bir sikkedir; VI. Mikael (1071 - 78) dönemi ise 7 örnekle sayısal çoğunluğu verir; bunlardan iki bronz sikke Anonim G, bir bronz ise Anonim H grubu örnekleridir; aynı imparatorun tasvirlerini içeren dört gümüş ve bakır alaşımı sikke birarada bulunmuştur⁵². En geç tarihli sikkemiz II. Isaak (1185 - 95) dönemine ait bakır bir sikkedir⁵³. Genelinde ana topraktaki küçük buluntularımızın tarihi ile uyum sağlayan sikkeler kuzey ve güney ek yapıların en erken 1042'de en geç 1078'de bittiğini; Myra'daki afetin ise 1185 civarında veya kısa bir süre sonra (12.yy.s. - 13.yy.b.) geldiğini düşündürür.

45 Acara, age., not 15, 1994, 482.

46 İstanbul kökenli ve Lüster tekniğindeki örnekler için bk. Acara, age., not 15 (KST XVII) 382.

47 Acara, age., not 15 (XVI.KST) 369.

48 Olcay, age., not 15 (XVI.KST) 368, res.3 ve (XVII.KST) 380, res.4. Cam buluntular Y. Olcay tarafından bir doktora tezi kapsamında değerlendirilmektedir.

49 Ötüken, age., not 15, 1993, 110.

50 Kşl. dn. 35.

51 Ötüken, age., not 15, 1992, 295-296.

52 Benzer örnekler için bk. A. Bellinger - P. Grierson, Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks and the Whittemore Collection III.2 (1973) 682, no.2a-e (IX.Konstantin-Zoe); 693-695, lev. LXI G12, lev. LXVIII H5 Class 1. (Anonim VII. Mikael); 804-806 kat. no. 2a-e (VII. Mikael gümüş-bakır sikke).

53 Benzer örnek için bk. P. Grierson, Byzantine Coins (1982) 376, no.1130, lev.68.

1992 yılından itibaren kilisede ve ek yapılarda yapılan çalışmalarla O. Feld tarafından tanıtılan freskoların yanı sıra 63 aziz tasviri, 6 İncil kaynaklı sahne ve Aziz Nikolaos'un yaşamını içeren 16 sahnesi günümüze gelebilmiş bir siklus bulunmuştur. Son çalışmalara göre freskoları 11.yy.-12.yy. arasına tarihlendirmek mümkündür⁵⁴.

Alüvyon üstü toprak tabakalarındaki buluntular afet sonrasında yaşamın 13.yy. sonu - 14. başında başladığını gösterir. Ancak ilk buluntular nicelek ve nitelik itibarı ile hıristiyanların azınlıkta ve fakir olduklarını gösterir. Kütahya seramikleri ile başlayan 16. ve 17. yy. tabakalarında nüfusun çoğaldığını, 18. ve bilhassa 19. yy. da burada Rumların kuvvetlenip yeniden zenginleştiğini izlemek mümkündür⁵⁵. 19.yy. dan mübadele yıllarına kadar kentin bu kesimi Rum mezarlığı olarak kullanılmıştır. Kazıda ortaya çıkarılan 48 mezarda gümüş tokali (Res.11) zengin giysilerle gömülü iskeletlerin yanlarında çoğu kez 19.yy. Avrupa imalatı İrdenware tabaklar (Res.12) bulunmuştur⁵⁶.

KISALTMALAR

- Festschr. Borchhardt : Fremde Zeiten. Festschrift fur Jurgen Borchhardt, Wien (1996).
- Myra : J. Borchhardt u.a., Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, IstForsch 30 (1975).
- SympIst : Actes du colloque sur la Lycie antique, Istanbul 1977, Paris (1980).
- SympWien : J. Borchardt - G. Dobesch (ed.), Akten des II. Internationalen Lykien - Symposions I-II, Wien 1990, Wien (1993).

⁵⁴ Freskolar N. Çoragan tarafından bir doktora tezi kapsamında incelenmektedir. Kşl. Çoragan, age., not 15 (XVI.KST) 371; Ötüken, age., not 15, Festschr. Borchhardt 237.

⁵⁵ Alüvyon üstü için bk. Ötüken, age., not 15 (XVII.KST) 384.

⁵⁶ Tabaklar için bk. Ötüken, age., not 15, 1992, 289; tokalar için bk. Acara, age., not 15 (XVI.KST) 371.

SUMMARY

**Studies of the Lycian Middle Ages and the Excavation at the
St. Nicolas Church in Demre**

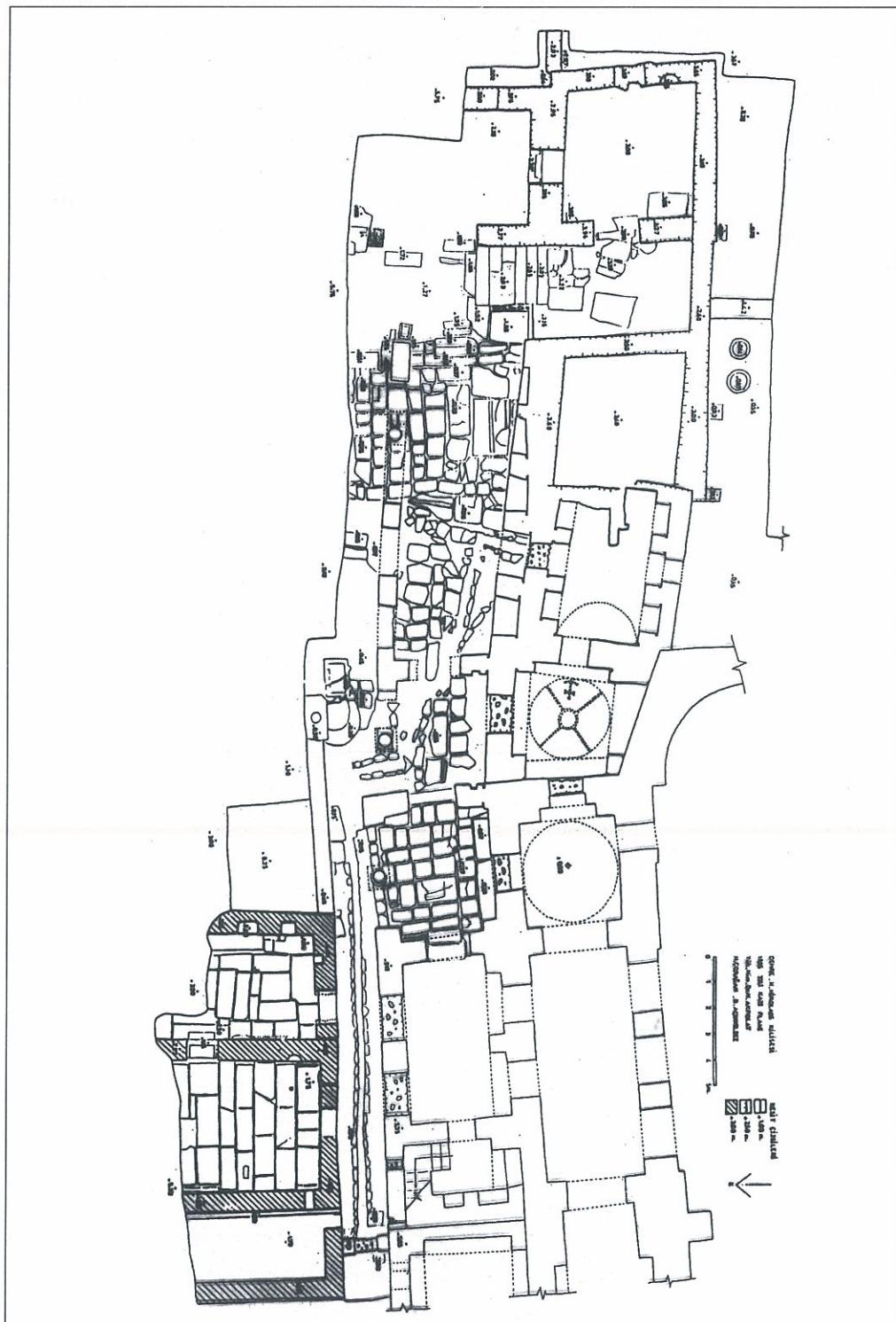
In this article, studies related to Lycia in the Middle Ages are reviewed. It must be pointed out that, of all the Byzantine churches, only the Dereağzı basilica has been studied in a monograph. On the other hand, there exist many articles concerning various churches in the same region. Academic works on architectural sculpture, on mosaics and frescoes are limited. Of the military constructions, only the Dereağzı and Myra fortresses have been studied. There are few publications concerning the urban settlements, historical geography and history of the region in the Middle Ages.

The majority of surveys and excavations in the region are related to the Prehistoric, Hellenistic and Roman periods. Thus the history and development of Lycia in Late Antiquity and the Christian Middle Ages can at present only be considered in outline.

The excavation at the St. Nicolas Church in Myra-Demre will shed light on many questions concerning this period. Through this work we discovered hitherto unknown additions to the north east and north side of the church. At the east side of the NE corner room of the basilica we discovered an annex, with three buildings; the annex attains the length of 28 meters. On its N side is a longitudinal arcaded bay, with a podium on the east end. We started recently to excavate a building at the N side of the basilica. This two storied building may have been the Episcopal Residence at Myra.

It must be emphasized, that this excavation has unearthed an untouched stratigraphy which had been covered by a 6 meter high layer of alluvial material. Consequently this provided the material for a scientific evaluation. The small finds, such as decorative sculpture, ceramics, glass, metal work and coins, which dated from the 5th to the 19th century provide information about the history of the Metropolis of Myra, and of the most Holy Church of St. Nicolas. Furthermore, these findings will help in understanding the commercial and cultural relations of Myra, and its harbour city Andriake, with other Mediterranean cities and also with the countries in the near East.

The work at St. Nicolas has provided us with new material concerning the building phases of the church. The first phase can be dated to the 1st half of the 6th century; the second phase to the 2nd half of the 9th century, and the third phase before 1195, most probably between the middle of 11th to beginning of the 12th century.

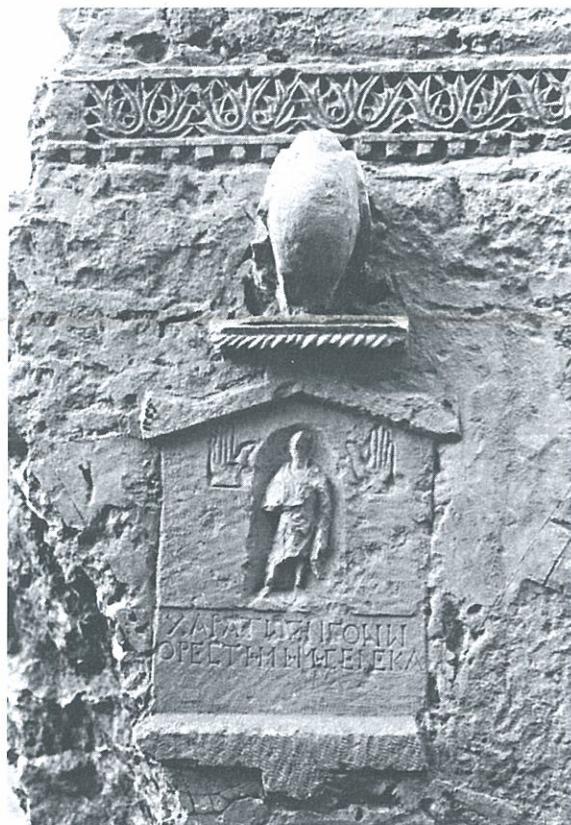
Çiz.1 1995 Demre A.Nikolaos Kilisesi kazı planı.

Res.1 Kuzeydoğu ek yapıların genel görünümü.

Res.2. Kuzey revak cephesi bezemeleri.

Res.3. Kuzey revak cephesi bezemeleri.

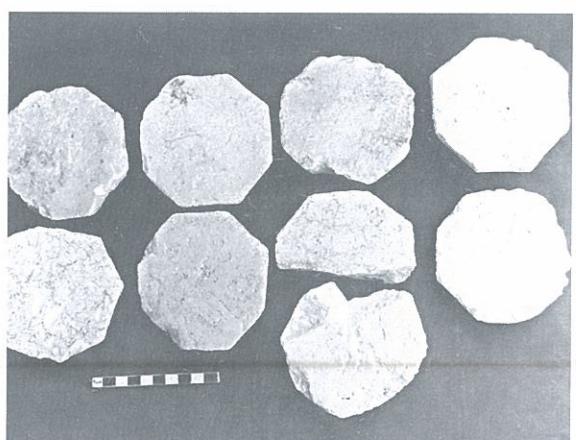
Res.4. Kuzeydeki ek yapı.

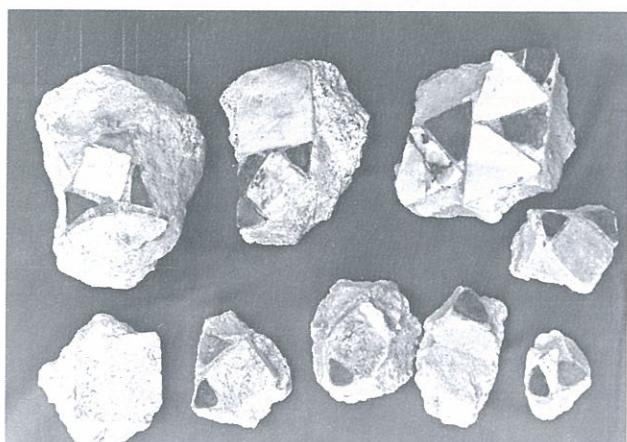
Res.5. Korint sütun başlığı.

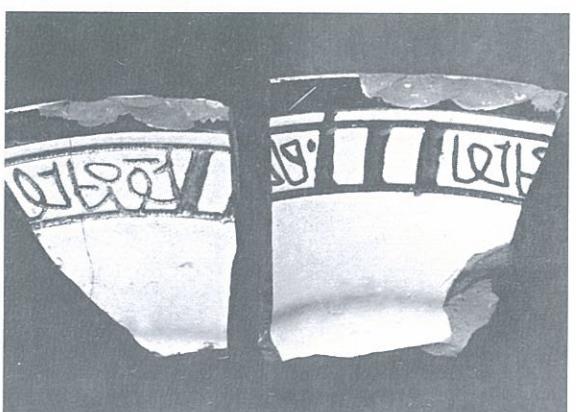
Res.6. Pencere şebekeleri.

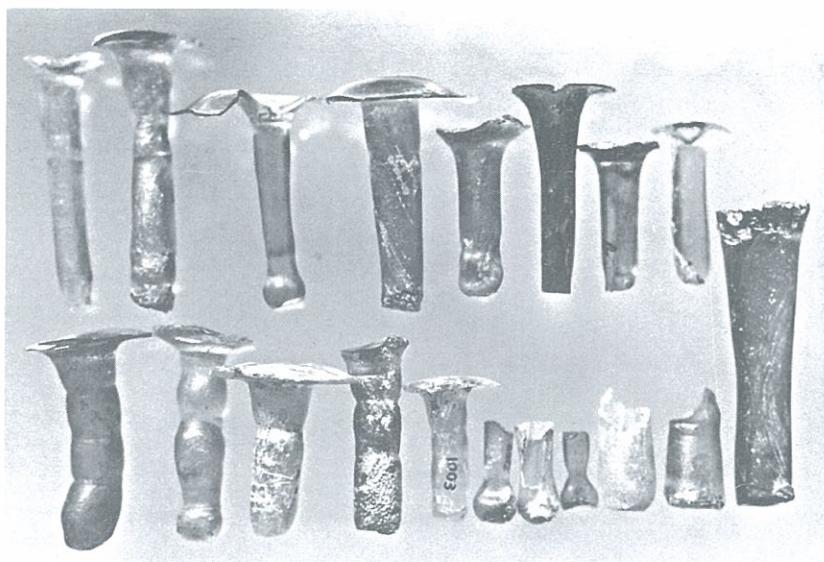
Res.7. Harçlı opus sectile parçaları.

Res.8. Geometrik opus sectile parçaları.

Res.9. Sırılı Seramik.

Res.10. Cam kandil çubukları.

Res.11. İrdenware tabaklar.

